



Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Τμήμα: Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Μουσιολογίας

Πτυχιακή εργασία

Ο Ρόλος των Βιβλιοθηκών

στις Κοινωνικά Περιθωριοποιημένες Ομάδες

Σπηλιοπούλου Ειρήνη

A.M:B2016034

Επιβλέπων: Στάμου Σοφία, Επίκουρη Καθηγήτρια

Αθήνα

Σεπτέμβριος 2021

Περίληψη

Η παρούσα εργασία, όπως προκύπτει και από τον τίτλο της, ασχολείται με τον ρόλο, την αξία και την έννοια της πρόσβασης σε βιβλιοθήκες από τους ανθρώπους που βρίσκονται στο περιθώριο. Με αφετηρία μία ιστορική αναδρομή, από την αρχαιότητα, ως την εφεύρεση της τυπογραφίας και μέχρι σήμερα με τις δυνατότητες της ψηφιακής εποχής, η εργασία επιχειρεί να ανιχνεύσει τη σημασία των βιβλιοθηκών, τον εκδημοκρατισμό της πληροφορίας και τον διαμοιρασμό της γνώσης από τους λίγους στους πολλούς, λόγω του δημόσιου χαρακτήρα των σύγχρονων βιβλιοθηκών, αλλά και τα αναχώματα που προκύπτουν και ακόμη και σήμερα συναντούν οι κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες.

Η δυνατότητα της πρόσβασης των ατόμων στις βιβλιοθήκες, τα κίνητρα που δίνονται σε αυτά αλλά και η ατομική πρωτοβουλία σε συνδυασμό με την συλλογική προώθηση από μέρους της κοινωνίας για την έννοια της φιλαναγνωσίας, της γνώσης και της σημασίας της πληροφορίας είναι οι βασικοί άξονες που μελετώνται και αφορούν κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες, όπως οι κρατούμενοι σε καταστήματα κράτησης, τα άτομα με αναπηρία, οι κοινότητες των ρομά, τα άτομα που βρίσκονται σε κατάσταση δρόμου και εκείνοι που δεν έχουν γνώση της ελληνικής γλώσσας.

Οι παράγοντες που δυσχεραίνουν την πρόσβαση των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ατόμων στις βιβλιοθήκες και οι οποίοι θα αναλυθούν παρακάτω, μόνο εντείνουν ολοένα και περισσότερο την ανάγκη ενίσχυσης αυτής της πτυχής και λειτουργίας των δημόσιων βιβλιοθηκών αλλά και ισχυροποιούν το επιχείρημα πως οι βιβλιοθήκες, ως κτήρια και ως υπηρεσίες αποτελούν έναν από τους βασικούς πυλώνες για την εφαρμογή μίας συμπεριληπτικής πολιτικής που θα προωθεί την

αυτομόρφωση, την συμπερίληψη, την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη στα πλαίσια της κοινωνίας των πολιτών.

Λέξεις- κλειδιά: βιβλιοθήκες, προσβασιμότητα, κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες, συμπερίληψη, ιστορία, ΑμεΑ, ρομά, καταστήματα κράτησης

Abstract

This paper, as its title suggests, deals with the role, the value and the meaning of access to libraries by marginalized groups of people. Starting with a historical background, from antiquity to the invention of typography and to this day with the possibilities of the digital age, this work attempts to trace the importance of libraries, the democratization of information and the sharing of knowledge from the few to the many, due to the public nature of modern libraries, but also the embankments that arise and even today are encountered by socially marginalized groups.

The possibility of individuals' access to libraries, the incentives given to them but also the individual initiative in combination with the collective promotion by society for the concept of literacy, knowledge and the importance of information are the main axes that are studied and they concern socially marginalized groups, such as detainees in detention centers, people with disabilities, Roma communities, people on the street and those who do not have knowledge of the Greek language.

The factors that make it difficult for socially marginalized people to access libraries, which will be analyzed below, only intensify the need to strengthen this aspect and operation of public libraries, but also reinforce the argument that libraries, as buildings and as services, are one of the key pillars for implementing an inclusive policy that promotes self-education, inclusion, equality and social justice in civil society.

Keywords: libraries, accessibility, socially marginalized groups, inclusion, history, disabled, Roma, detention centers

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	2
Abstract.....	4
Περιεχόμενα.....	Error! Bookmark not defined.
Εισαγωγή.....	6
1. Βιβλιοθήκες, χαρακτήρας και ιστορική αναδρομή.....	9
2. Κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες.....	16
3. Η πρόσβαση των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων στις βιβλιοθήκες.....	25
3.1 Καταστήματα κράτησης και στέρηση της ελευθερίας.....	26
3.2 Άτομα με αναπηρία.....	27
3.3 Κοινότητες Ρομά.....	29
3.4 Άτομα που δεν ομιλούν την ελληνική γλώσσα.....	31
3.5 Άτομα σε κατάσταση δρόμου.....	32
4. Συμπεράσματα.....	34
Βιβλιογραφία.....	38

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια η Ελληνική κοινωνία συχνά αναδεικνύει στο προσκήνιο του δημόσιου διαλόγου τις έννοιες της προσβασιμότητας αλλά και τα άτομα που βρίσκονται στο περιθώριο. Η παρούσα εργασία επιχειρεί να αναλύσει την αλληλεπίδραση που δύναται να υπάρξει μεταξύ των ατόμων που ανήκουν σε κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες, είτε συλλογικά είτε ως ατομικότητες, και των βιβλιοθηκών ως δομές-κτήρια αλλά και ως υπηρεσίες που προωθούν τη φιλαναγνωσία και την αυτομόρφωση.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετήσει το πεδίο διάδρασης του υποκειμένου που βρίσκεται στο περιθώριο με τη βιβλιοθήκη και ως εκ τούτου τη δημόσια πρόσβαση στη πληροφορία, είτε σε επίπεδο συλλογικό είτε σε ατομικό, να ανιχνεύσει τις υπηρεσίες που προωθούνται αλλά και τους περιορισμούς που τις συνοδεύουν και να εντοπίσει τους τρόπους με τους οποίους αποτρέπεται το περιθωριοποιημένο κοινωνικά άτομο να έρθει σε επαφή και να εξοπλιστεί με τα εχέγγυα της γνώσης. Επιχειρείται ακόμη, να αναδειχθούν τόσο η σημασία της περαιτέρω αξιοποίησης των βιβλιοθηκών όσο και οι τρόποι με τους οποίους αυτή μπορεί να γίνει εφικτή σε διαφορετικές κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες ανάλογα με τα χαρακτηριστικά τους.

Η εργασία διαρθρώνεται σε τρία βασικά μέρη όπου στο πρώτο θα αναλυθούν οι διαφορετικές τυπολογίες των βιβλιοθηκών. Επίσης γίνεται μία ιστοριογραφική αναδρομή στην εξέλιξη τους και κυρίως στην εξέλιξη του χαρακτήρα τους από

ιδιωτικό σε δημόσιο. Τέλος, γίνεται μία πρώτη απόπειρα καταγραφής των βιβλιοθηκών που υπάρχουν σε μη-συμβατικούς χώρους, εντός και εκτός κρατικής μέριμνας, όπως σε καταστήματα κράτησης, δομές ψυχικής υγείας, αλλά και βιβλιοθήκες των οποίων τη δημιουργία, συντήρηση και ανατροφοδότηση έχουν αναλάβει φορείς της κοινωνίας των πολιτών.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα οριστεί καταρχάς το πλαίσιο εντός του οποίου χρησιμοποιείται στην παρούσα εργασία ο όρος «κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες» και θα επιχειρηθεί η παρουσίαση των κεντρικών χαρακτηριστικών που θέτουν άτομα και κοινότητες εντός τους, στο παρόν χρονικό και τοπικό πλαίσιο. Επίσης θα υπάρξει καταγραφή και αποτύπωση των διαφορετικών κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων και των χαρακτηριστικών τους. Για την καταγραφή των στοιχείων που επηρεάζουν την αλληλεπίδραση των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων και των ατόμων που ανήκουν σε αυτές θα αναλυθούν επίσης εν συντομία οι όροι «στίγμα», «προκατάληψη» καθώς και «κοινωνικός αποκλεισμός» και οι διαφορετικές ονομασίες που αποδίδονται στις κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί μία ανάλυση και αποτύπωση της αλληλεπίδρασης που έχουν ή που δύνανται να έχουν τα άτομα εντός των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων με τις δομές και τις υπηρεσίες των βιβλιοθηκών, σε διαφορετικές περιπτώσεις, βάσει χώρου και προσβασιμότητας σε αυτές. Αναλύονται επίσης οι προβληματικές που ανακύπτουν καθώς και το ζήτημα της περιορισμένης πρόσβασης όπου αυτό προκύπτει.

Τέλος, στο τμήμα των συμπερασμάτων αυτής της εργασίας αναλύεται η δυνατότητα να αναπτυχθεί περαιτέρω ο ρόλος των βιβλιοθηκών για τις κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες, καθώς και οι παράγοντες που δημιουργούν τη μη-

δυνατότητα πρόσβασης σε αυτές. Γίνεται μία συγκριτική αποτίμηση και ανάλυση περιπτώσεων που αναφέρθηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο και ομαδοποιούνται τα κοινά και τα διακριτά χαρακτηριστικά τους. Εξετάζεται επίσης η χρήση νέων τεχνολογιών και του διαδικτύου καθώς και εναλλακτικών μορφών αποθετηρίων γραπτής και προφορικής πληροφορίας, αλλά και θετικά παραδείγματα εφαρμογής πολιτικών συμπερίληψης από την κοινωνία των πολιτών.

1. Βιβλιοθήκες, χαρακτήρας και ιστορική αναδρομή

Για να εξεταστεί η σχέση μεταξύ των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων με τις βιβλιοθήκες ως κτήρια αλλά και κυρίως ως υπηρεσία, κρίνεται απαραίτητο να ορίσουμε την τυπολογία των βιβλιοθηκών. Τα χαρακτηριστικά που θα αναλύσουμε στο παρόν κεφάλαιο αφορούν τη χωρική και κοινωνική τους διάσταση, τη διαδρομή τους μέσα στο χρόνο καθώς και το διπλό τους ρόλο ως εργαλεία πρόσβασης στην πληροφορία, αλλά και ως αποθετήρια γνώσης.

Από τα αρχαία χρόνια ήδη οι μεγάλοι πολιτισμοί της λεκάνης της Μεσογείου είχαν διακρίνει την ανάγκη να διατηρηθεί η προφορική γνώση και ιστορία όπως αυτή εξελισσόταν και ταξίδευε από στόμα σε στόμα. Η διατήρηση πρώτα των παραδόσεων και παραδοσιακών τραγουδιών, επών και ιστοριών, διανθισμένες όπως ήταν με στοιχεία από το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι της κάθε εποχής, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία των πρώτων βιβλιοθηκών και στον αρχαίο ελλαδικό χώρο.

Η πρώτη βιβλιοθήκη στην Αθήνα ήταν ιδιωτική, και ιδρύθηκε με πρωτοβουλία του Πεισίστρατου τον 5^ο π.Χ. αιώνα, ο οποίος μάλιστα είχε εκδηλώσει ενδιαφέρον για την αρχειοθέτηση και καταγραφή των έργων του επικού ποιητή Ομήρου (Βρανόπουλος, 2014). Τους αιώνες που ακολούθησαν δημιουργήθηκε πληθώρα άλλων βιβλιοθηκών, μεταξύ των οποίων αυτές του Αριστοτέλη, του Θεόφραστου, του Ευριπίδη, του Πυθαγόρα και του Αρκεσίλαου (Αρβανίτη, 2013). Συγκεκριμένα για τη βιβλιοθήκη του Πλάτωνα η οποία βρισκόταν εντός της περίφημης Ακαδημίας του, ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι πρόσβαση σε αυτήν είχαν όλοι οι μαθητές της σχολής, ενώ βρίσκουμε στην αρχαία γραμματεία πληθώρα

αναφορών στις επαφές που διενήργησε ο ίδιος ο Πλάτωνας για να εξασφαλίσει βιβλία για την Ακαδημία, είτε με οικονομικό αντάλλαγμα, είτε προσφέροντας αντίγραφα βιβλίων που είχε συλλέξει (Αρβανίτη, 2013).

Στα πλαίσια της βιβλιοθήκης της Ακαδημίας αλλά και του αρχείου που είχε συλλεχθεί από τον Αριστοτέλη, ήδη ένα πιο ευρύ κοινό, οι μαθητές των δύο φιλοσόφων, καθώς και άτομα του κύκλου τους, είχαν πρόσβαση στα βιβλία. Θα περάσουν όμως τρεις αιώνες μέχρι την πρώτη δημόσια βιβλιοθήκη, η οποία είναι η διάσημη βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας (MacLeod, 2005).

Ο δημόσιος ρόλος της βιβλιοθήκης την εποχή της δυναστείας των Πτολεμαίων, απογόνων του Μ. Αλεξάνδρου, κρίνεται σημαντικός για την ιστορική πορεία της ίδιας της έννοιας της βιβλιοθήκης, όπως την ορίζουμε μέχρι και σήμερα. Οι ιδρυτές της είχαν ως βασικό σκοπό την συγκέντρωση της γνώσης όλου του τότε γνωστού κόσμου, συμπεριλαμβανομένων των Ελλήνων, των Εβραίων, των Μεσοποταμίων αλλά και των Αιγυπτίων (MacLeod, 2005). Έτσι η ίδια η δομή της βιβλιοθήκης ξεπερνά τον πρακτικό και εφήμερο σκοπό της χρήσης του υλικού και των βιβλίων που συγκεντρώνει, και ανάγεται σε ένα μουσείο, σε έναν φορέα διατήρησης της γνώσης και της ιστορίας, που χωρίς αυτήν δε θα μπορούσαμε να διηγηθούμε το ίδιο μας το παρελθόν (Posner, 2003).

Πολλά έχουν γραφτεί στη διαθέσιμη βιβλιογραφία σχετικά με τις μετέπειτα φθορές που υπέστη η βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας μέχρι και την ολοκληρωτική καταστροφή της, όμως για τον σκοπό αυτής της εργασίας κρίνεται σημαντικό να αναφερθούμε στην περίοδο της ακμής της.

Πέρα από το δημόσιο χαρακτήρα της, ο οποίος προέβλεπε τη δυνατότητα πρόσβασης στο σύνολο των πολιτών και των επιστημόνων της αρχαιότητας, είναι

άξια μνείας και η φύση του ίδιου του κτηρίου ως ένα σημείο συνάντησης όπου τα ίδια τα άτομα, και εκτός των στενών ορίων των συγγραμμάτων που μελετούσαν, μπορούσαν να ανταλλάξουν σκέψεις και θεωρήσεις, αλλά και να σχολιάσουν, προφορικά ή γραπτά, τα διαθέσιμα αρχεία (Erskine, 1995).

Παρότι όμως αυτή, όπως και άλλες βιβλιοθήκες μητροπολιτικών περιοχών της αρχαιότητας, αποτέλεσε έργο πολυδάπανο που υλοποιήθηκε με τη μέριμνα των εκάστοτε αρχών, στον μετέπειτα Ρωμαϊκό κόσμο, αυτοί που έφεραν σε πέρας το έργο της αντιγραφής και καταγραφής των έργων ήταν πολύ συχνά σκλάβοι-αντιγραφείς οι οποίοι κατάγονταν από τον ελλαδικό χώρο και έφτασαν στη Ρώμη ως λάφυρα πολέμου (Σεμερτζάκη, 2006).

Γίνεται εμφανής λοιπόν ήδη από τον 1^ο μ.Χ. αιώνα η έννοια της διάκρισης σχετικά με την πρόσβαση και την χρήση του διαθέσιμου αρχείου των βιβλιοθηκών, καθώς τα άτομα που παράγουν τα αντίγραφα των βιβλίων ή βοηθούν στη συντήρησή τους, είναι πολίτες μίας κατώτερης κοινωνικής τάξης. Μάλιστα τότε εμφανίζονται για πρώτη φορά έννοιες όπως τα πνευματικά δικαιώματα, καθώς ταυτόχρονα αναπτύσσεται το εμπόριο των αντιγραμμένων χειρογράφων από τους πρώτους βιβλιοπώλες (Σπάθα, 2007).

Ταυτόχρονα, και κατά την ύστερη Ρωμαϊκή περίοδο, υπήρξε περαιτέρω ανάπτυξη της καταγραφής και συλλογής κειμένων και στην Ανατολή από τους πρώτους Άραβες συγγραφείς και φιλοσόφους. Στον πρώιμο μουσουλμανικό κόσμο μάλιστα, η διαδικασία της προφορικής μεταφοράς σε αντιδιαστολή με τη γραπτή καταγραφή δεν ακολούθησαν γραμμική πορεία όπως στη Ρώμη και την αρχαία Ελλάδα (Hirschler, 2011), καθώς θεωρούνται μέχρι και σήμερα εξίσου σημαντικές, με το βάρος να δίνεται συχνά στην προφορική μεταφορά μέσω της αποστήθισης.

Κύριο παράδειγμα της προφορικής διάδοσης του λόγου μέσω της απομνημόνευσης αποτελεί και το ίδιο το Κοράνι, το ιερό βιβλίο των μουσουλμάνων.

Η θρησκεία θα παίζει σημαντικό ρόλο, άλλοτε ως θεματοφύλακας και ελεγκτικός μηχανισμός, και άλλοτε ως προαγωγός της διατήρησης της γνώσης και στην περίοδο από τα πρώιμα Βυζαντινά χρόνια μέχρι και τον Μεσαίωνα στον πρώιμο δυτικό κόσμο. Τα μοναστήρια των Αγγλικανών μοναχών αλλά και της Γερμανικής Αυτοκρατορίας θα αποτελέσουν καίρια σημεία συλλογής χειρογράφων, ενώ ικανός αριθμός μοναχών θα απασχοληθούν με τη συντήρηση και αντιγραφή των χειρογράφων ώστε να δημιουργηθεί ένα πρώτο δίκτυο βιβλιοθηκών που βρίσκεται υπό τον έλεγχο της εκκλησίας (Σπάθα, 2007). Η δομή αυτή είχε ήδη πρωτοεμφανιστεί στο Βυζάντιο, όπου κάθε μοναστήρι είχε το επίσημο αρχείο της μονής με θρησκευτικά συγγράμματα, ένα αποθετήριο σε μορφή αρχείου για αποφάσεις των Συνόδων και ζητήματα θρησκείας, καθώς και τις προσωπικές βιβλιοθήκες των ιερωμένων που οι ίδιοι δώριζαν στη μονή (Σμερτζάκη, 2006).

Λόγω αυτής της δομής των βιβλιοθηκών, καθώς και της ανάγκης για να δημιουργηθούν περισσότερα αντίγραφα ώστε περισσότεροι μοναχοί να έχουν πρόσβαση σε αυτά, διακρίνουμε και δύο κοινωνικές εκφάνσεις ταξιδιωτών, οι οποίοι είτε αποζητούσαν πρόσβαση σε συγκεκριμένους τίτλους που βρίσκονται σε συγκεκριμένα μοναστήρια, είτε αναγκάζονταν να ταξιδέψουν σε άλλες μονές ώστε να συμβουλευτούν τεχνίτες αντιγραφείς αλλά και βιβλιοδέτες (Corwin, 2014). Διακρίνεται έτσι μία πρώτη άνθηση των βιβλιοθηκών, οι οποίες όμως παραμένουν υπό εκκλησιαστική επιρροή και δεν είναι διαθέσιμες στο ευρύ κοινό των πολιτών που διαβιούν στον αστικό ιστό και τις πρώτες μητροπόλεις.

Ο εκδημοκρατισμός της ανάγνωσης θα έρθει τελικά στα μέσα του 15^{ου} αιώνα με την εφεύρεση της τυπογραφίας. Η δυνατότητα για τη μαζική παραγωγή βιβλίων θα φέρει σε όρους αγοράς την προσφορά και τη ζήτηση σε μία ισορροπία που θα προάγει τη φιλαναγνωσία και προς τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα (Τροχόπουλος, 2003).

Στην Ελλάδα, και ενώ η Ευρώπη βρίσκεται εντός της περιόδου της Αναγέννησης, η εκκλησιαστική ηγεσία του Φαναρίου και της Κωνσταντινούπολης θα παίζει καθοριστικό ρόλο στη διατήρηση χειρογράφων. Δημιουργούνται και ανασυγκροτούνται ιδιωτικές συλλογές, ενώ πρόσβαση σε αυτές έχει κυρίως η τάξη των λογίων και γραμματιζόμενων μέχρι και την μετεπαναστατική εποχή (Νταβαρινός, 2003).

Κατά την ύστερη περίοδο της Τουρκοκρατίας ιδρύονται σε επαρχιακές περιοχές οι πρώτες δημόσιες βιβλιοθήκες, με σημαντικότερη αυτή της Ζαγοράς που ίδρυσαν οι Ιωάννης Πρίγκος και Οικουμενικός Πατριάρχης Καλλίνικος Γ' το 1762 (Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη Ζαγοράς, χ.χ.). Άξιες μνείας είναι επίσης οι βιβλιοθήκες που ιδρύθηκαν στη Δημητσάνα, στη Χίο, η Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης, η Βιβλιοθήκη των Μηλεών αλλά και οι βιβλιοθήκες της Μυτιλήνης, του Ρεθύμνου και η Νικολοπούλειος Δημοτική Βιβλιοθήκη Ανδρίτσαινας που ιδρύθηκαν την μετεπαναστατική περίοδο (Νταβαρινός, 2003).

Ολοκληρώνοντας την ιστορική αναδρομή για τη δημιουργία των δημόσιων βιβλιοθηκών στην Ελλάδα, ορόσημο αποτελεί η ίδρυση τελικά της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος την περίοδο 1829-1832 από τον Ιωάννη Καποδίστρια (Δροσίνης, 1934). Μάλιστα μετά την ίδρυση του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, οι δύο βιβλιοθήκες συγχωνεύονται και έτσι η Εθνική

Βιβλιοθήκη αποτελεί μέχρι και σήμερα τη μεγαλύτερη συλλογή στον ελλαδικό χώρο. Πρόσφατα μάλιστα, το 2018, απασχόλησε την κοινή γνώμη της χώρας η μετακίνηση της από το Βαλλιάνειο κτήριο στο κέντρο των Αθηνών, και η μετεγκατάσταση της σε ιδιόκτητο χώρο του ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος (Κ.Π.Ι.Σ.Ν., χ.χ), σημείο που θα αναλυθεί στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας.

Πέρα από την Εθνική Βιβλιοθήκη αλλά και τις βιβλιοθήκες που διαθέτουν εκπαιδευτικά ιδρύματα της χώρας, στη σύγχρονη εποχή υπάρχουν εκατοντάδες δημόσιες βιβλιοθήκες. Ακόμα και πριν την ψηφιακή εποχή, η οποία αδιαμφισβήτητα προσφέρει πρόσβαση σε μεγαλύτερη ποσότητα και κατά περίπτωση ποιότητα αρχειοθετημένου υλικού σε κάθε άτομο που διαθέτει τα μέσα για να το προσπελάσει, η Ελλάδα και η πλειοψηφία των πολιτών της που ομιλούν την ελληνική μπορεί να βρει βιβλιοθήκες μεταξύ άλλων σε επαρχιακές κοινότητες, συνοικίες εντός του αστικού ιστού, αλλά και να έχει μέσω της σύγχρονης τυπογραφίας πρόσβαση σε πληθώρα βιβλίων από κοινωνική και ιστορικά ιδρύματα (Δίκτυο Ελληνικών Βιβλιοθηκών, χ.χ.).

Βιβλιοθήκες όμως, θα συναντήσει το άτομο και σε σημεία ή εντός υπηρεσιών, μακριά από τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τους φορείς κοινής ωφέλειας. Εν συντομία, καθώς θα αναλυθούν στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας, αναφέρονται οι βιβλιοθήκες που βρίσκονται εντός των ανά την επικράτεια καταστημάτων κράτησης, εντός των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων των φυλακών, οι βιβλιοθήκες που αυτοργανωμένα έχουν δημιουργηθεί από τις κοινότητες των μεταναστών στις γειτονιές των ελληνικών πόλεων, αλλά και αυτές που οι ίδιοι οι αιτούντες άσυλο συχνά δημιουργούν εντός των κατά τόπους κέντρων φιλοξενίας ή κράτησης. Ακόμα, σε κάθε άκρη της χώρας, από τη Θράκη μέχρι την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου, αλλά και στην ενδοχώρα, μπορεί κανείς να συναντήσει μικρές δημοτικές βιβλιοθήκες, μερικές

εκ των οποίων αποτελούν συνέχεια εκείνων που είχαν δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια ή και μετά την Οθωμανική κατοχή.

Υπάρχουν φυσικά και βιβλιοθήκες οι οποίες οργανώνονται από την κοινωνία των πολιτών, οι οποίες δεν παρουσιάζουν διαφορές μόνο στο καθεστώς της λειτουργίας τους, αλλά και στο εξειδικευμένο περιεχόμενο που προσφέρουν. Ένα σημαντικό παράδειγμα είναι τα υλικά που υπάρχει διαθέσιμο στο αρχείο του Φάρου Τυφλών Ελλάδος το οποίο περιέχει βιβλία ηχογραφημένα για άτομα που δεν έχουν όραση, αλλά και πλούσιο υλικό σε γραφή Braille διαθέσιμο στους ωφελούμενους του σωματείου (Φάρος Τυφλών, χ.χ).

Πέρα όμως από τα σύγχρονα αποθετήρια βιβλίων και συγγραμμάτων που μπορεί να προσπελάσει το άτομο, σημαντικό είναι να αναφερθούμε και στα ψηφιακά αποθετήρια, νόμιμα ή μη, τα οποία είναι προσβάσιμα μέσω διαδικτύου. Μπορεί η τυπογραφία τον 15^ο αιώνα να αποτέλεσε καίριο παράγοντα για τον εκδημοκρατισμό της ανάγνωσης, αλλά το διαδίκτυο, ανεξάρτητα από τη σχετική κριτική που ασκείται σχετικά με τα παράνομα μη αδειοδοτημένα αντίτυπα που διακινούνται, προσφέρει πολύ μεγαλύτερο εύρος επιλογών σε κάθε πιθανό αναγνώστη.

Ακόμα πιο σημαντικό για τα πλαίσια αυτής της εργασίας, είναι το ότι μέσω του διαδικτύου, άτομα που ανήκουν σε κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες πιθανώς αποκτούν πρόσβαση σε πληροφορία και βιβλία που δεν μπορούν να προσπελάσουν αλλιώς. Μέσω της πρόσβασης στο διαδίκτυο, αλλά και της πρόσβασης σε τεχνολογίες τηλεματικής και αυξημένων δυνατοτήτων με τη χρήση πολυμέσων, ο αναγνώστης μπορεί να προσπελάσει όχι μόνο μεγαλύτερο όγκο πληροφορίας και βιβλίων, αλλά και διαφορετικές μορφές τους.

2. Κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες

Πριν αναφερθούμε εκτενώς στη σχέση που έχουν ή δύνανται να έχουν οι κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες με τις βιβλιοθήκες και άλλα αποθετήρια βιβλίων, κρίνεται σημαντικό να ορίσουμε για την παρούσα εργασία ποιες είναι αυτές οι ομάδες, ποια τα χαρακτηριστικά τους, και ποια τα μέσα που έχουν στη διάθεση τους.

Απαραίτητο επίσης κρίνεται το να εξετάσουμε αν και υπό ποιες συνθήκες κινούνται ή περιορίζονται τα άτομα, και έτσι να επιχειρήσουμε να εξετάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο αν η πιθανή ή μη ενασχόληση τους με το αντικείμενο της ανάγνωσης οφείλεται και σε προσωπική πρωτοβουλία ή άρνηση, ή αν αφορά κατά βάση το καθεστώς εγκλεισμού και εξαίρεσης εντός του οποίου μπορεί να διαβιούν.

Στη σημερινή εποχή, όπου οι κοινωνίες του Ευρωπαϊκού Νότου γίνονται πολυπολιτισμικές, ανεξίτηλες και καλωσορίζουν περισσότερο τις νέες τάσεις και συνθήκες, παρά τις όποιες εξαιρέσεις, δεν είναι δυνατό να ορίσουμε το κοινωνικό περιθώριο ως ένα πεδίο ομοιογενές και ομοιόμορφο. Θύματα και ταυτόχρονα φορείς της κοινωνικής περιθωριοποίησης μπορεί να είναι άτομα από διαφορετικές κοινωνικές τάξεις, με διαφορετικά θρησκευτικά ή πολιτικά πιστεύω, καθώς και διαφορετικής εθνικότητας ή καταγωγής. Στη σύγχρονή του εννοιολόγηση, ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» συχνά τείνει να σημαίνει την κοινά δυσάρεστη κατάσταση που περιπίπτουν τα υποκείμενα και τα αποτελέσματά της, αφήνοντας τις αιτίες στο απυρόβλητο (Τσιάκαλος, 1998). Για το λόγο αυτό και για να προσδιορίσουμε τα αίτια που θέτουν άτομα και κοινότητες εντός των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων, θα αναλυθούν οι έννοιες του περιθωρίου, του

στίγματος, των στερεοτύπων και της προκατάληψης, των διακρίσεων και τέλος του κοινωνικού αποκλεισμού.

Στην εγχώρια και διεθνή βιβλιογραφία, γίνεται αναφορά στις κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες με διαφορετικά χαρακτηριστικά, αλλά ανάλογα του πεδίου ενδέχεται να δίνονται και διαφορετικοί ορισμοί. Ο Τσιάκαλος (1998) επισημαίνει ότι κοινωνικά αποκλεισμένοι είναι εκείνοι που, λόγω συνθηκών ζωής οδηγούνται στο περιθώριο *«εκεί όπου τα κοινωνικά δικαιώματα καταργούνται στην πράξη και η κοινωνική προκατάληψη τους στιγματίζει ανεξίτηλα - αποκλεισμένοι από κάθε είδους αγαθά και κοινωνικές υπηρεσίες, στερούνται ό,τι απολαμβάνει η πλειοψηφία των πολιτών»*. Παραθέτει δε, αρκετά παραδείγματα από κατηγορίες ανθρώπων που διατελούν σε κοινωνικό αποκλεισμό, όπως *«φτωχοί, άνεργοι, κάτοικοι αποβιομηχανοποιημένων περιοχών, ηλικιωμένοι, γυναίκες εκτός αγοράς εργασίας, αποκλεισμένοι από τη μόρφωση, παράνομοι μετανάστες, παλιννοστούντες πρόσφυγες από την πρώην ΕΣΣΔ, τοξικομανείς, πάσχοντες ή φορείς του AIDS, Τσιγγάνοι, αποφυλακισμένοι, χρονίως πάσχοντες, άτομα με ειδικές ανάγκες, άστεγοι»* (Τσιάκαλος, 1998), από τις οποίες θα επιλέξουμε κάποιες ενδεικτικά για το τρίτο μέρος της εργασίας στη βάση της ύπαρξης ή μη της σχέσης τους με τις βιβλιοθήκες.

Ένας από τους πιο συχνούς ορισμούς που συναντάμε για τον κοινωνικό αποκλεισμό είναι αυτός που ορίζει τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και τα χαρακτηριστικά τους ως ομάδες που έχουν μειωμένη πρόσβαση σε αγαθά αλλά και χαμηλό δείκτη ποιότητας ζωής, λόγω παραγόντων όπως η επισφάλεια, η έλλειψη κοινωνικής μέριμνας, το ζήτημα της ανεργίας καθώς και οι διάφορες ψυχοπαθολογικές ασθένειες (Βασιλόπουλος, 2018).

Γίνεται επίσης μία περαιτέρω διάκριση από τον ορισμό που η πολιτεία δίνει στις λεγόμενες «ευπαθείς ομάδες πληθυσμού» (Ν.4019/2011) όπου αυτές χωρίζονται σε «ευάλωτες ομάδες πληθυσμού» και «ειδικές ομάδες πληθυσμού». Οι πρώτες είναι οι ομάδες που για λόγους φυσιολογίας ή ψυχικής υγείας έχουν μειωμένη πρόσβαση ή δυνατότητα να συμμετέχουν στην κοινωνική και οικονομική ζωή, ενώ οι δεύτερες βρίσκονται σε δυσμενή θέση ως προς την ένταξη τους στις διαδικασίες της πολιτισμικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής.

Αντίστοιχα, οι κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες ορίζονται ως οι ομάδες πληθυσμού που συστηματικά εξαιρούνται από την πλήρη συμμετοχή τους στο κοινωνικό γίγνεσθαι, ενώ ταυτόχρονα δεν έχουν την δυνατότητα να επιφέρουν σημαντικές αλλαγές στην καθημερινότητα τους (Garrett, 2021).

Δημιουργείται έτσι μεταξύ των ορισμών των ευπαθών-ειδικών ομάδων του πληθυσμού και των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων μία συνεκτική σχέση αίτιου-αιτιατού όπου τα βασικά χαρακτηριστικά που ορίζουν τις πρώτες ως ευάλωτες, τις καταστούν σε δεύτερο χρόνο ως κοινωνικά περιθωριοποιημένες. Είναι η ίδια η αδυναμία της πολιτείας να συμπεριλάβει και να εντάξει τα άτομα που τα καθιστά τελικά περιθωριοποιημένα και με περιορισμένη δυνατότητα αυτενέργειας για να αλλάξουν τα ίδια την καθημερινότητα τους σε κοινωνικό, μορφωτικό και εργασιακό επίπεδο. Αυτή η αλληλεπίδραση, ή η έλλειψη αυτής, είναι που διαμορφώνει τελικά τις διακριτές έννοιες για τα χαρακτηριστικά αυτών των ομάδων πληθυσμού. Άλλωστε, εάν μία συγκεκριμένη ενέργεια παρεκκλίνει ή όχι από την κοινά αποδεκτή νόρμα, εξαρτάται έως ένα βαθμό από τη φύση της ενέργειας, και εν μέρει από το πώς αυτή η ενέργεια προσλαμβάνεται από το κοινωνικό σύνολο (Becker, 2000).

Ως παράγωγο αυτής της διαδικασίας εμφανίζεται στις σημερινές κοινωνίες ο στιγματισμός των πληθυσμών που χαρακτηρίζονται ως κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες. Το στίγμα αυτό είναι κοινωνικό, και αποτελεί μία ανεπιθύμητη και δυσφημιστική ιδιότητα που στερεί από κάποιον το δικαίωμα της κοινωνικής αποδοχής και της ισότιμης συμμετοχής στην κοινωνική ζωή (Ζιάννη, 2017).

Ο στιγματισμός αυτών των ατόμων δεν αφορά μόνο επιγενετικά χαρακτηριστικά τους ή στοιχεία που αφορούν το πώς ζουν και τις επιλογές τους, αλλά αφορά και χαρακτηριστικά που το ίδιο το άτομο δεν μπορεί ή δεν έχει λόγο ή επιθυμία να αλλάξει (Λάγιος, 2008). Η θεμελίωση της έννοιας του στίγματος έχει γίνει ήδη από το 1963 και τον κοινωνιολόγο Ervin Goffman (1963). Στην εργασία του ο Λάγιος παραθέτει μία σειρά από μετέπειτα έρευνες που αφορούσαν άτομα ή ομάδες ατόμων που έχουν κάποιο στιγματιστικό χαρακτηριστικό, και σε συγκεκριμένα μεταξύ άλλων άτομα με διατροφικές διαταραχές, χρόνιες παθήσεις, διαφορετική εθνική καταγωγή, διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό καθώς και ψυχικές διαταραχές (Λάγιος, 2008).

Είναι επίσης σημαντικό να αναφερθεί πως ο στιγματισμός των ατόμων δεν ακολουθεί πάντα την ίδια διαδρομή ως προς την εμφάνιση του. Υπάρχουν άτομα που στιγματίζονται για λόγους που είναι άμεσα ορατοί και αντιληπτοί από την κοινωνία και τον περίγυρο τους, όπως τα άτομα με αναπηρία, αλλά άτομα που είναι πρώην χρήστες ψυχοδραστικών ουσιών ή πρώην φυλακισμένοι στιγματίζονται μόνο εφόσον εκφράσουν και μοιραστούν αυτή τους την ιδιότητα (Μπορμπουδάκη και Μωραΐτη, 2002).

Η αρνητική αντίδραση του κοινωνικού περίγυρου εφόσον η ταυτότητα του γίνει γνωστή, και χωρίς να συνδέεται απαραίτητα με τις πράξεις ή τον χαρακτήρα του, φέρνει στην επιφάνεια και επιτρέπει να εκδηλωθούν μία σειρά προκαταλήψεων που έχουν δημιουργηθεί όχι απέναντι στο ίδιο το άτομο, αλλά απέναντι στα χαρακτηριστικά που αυτό φέρει. Ένας πρώτος ορισμός της προκατάληψης απέναντι στα άτομα είναι πως γίνεται μία απόπειρα γενίκευσης που δε στηρίζεται σε επαρκή στοιχεία (Allport, 1954). Θύματα αλλά και φορείς των προκαταλήψεων δύνανται να γίνουν τα άτομα που, είτε φέρουν, είτε δυνητικά θεωρούν πως μπορούν να έχουν αρνητικές συνέπειες στην κοινωνική τους ζωή λόγω των γενικότερων χαρακτηριστικών που θέτουν άτομα εντός των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων. Οι γενικεύσεις που πραγματοποιούνται και εκφράζονται σχετικά με τα χαρακτηριστικά αυτά, πολύ συχνά στερούνται προσωπικής αλληλεπίδρασης με τα ίδια τα άτομα, και επηρεάζονται από τη γνώμη και τη συλλογική εμπειρία του κοινωνικού συνόλου, χωρίς να γίνεται περαιτέρω διερεύνηση για το αν η προκατάληψη απέναντι σε κάποιο άτομο αφορά το ίδιο ή τις πράξεις ενός άλλου ατόμου που κατηγοριοποιείται σε αντίστοιχο κοινωνικό σύνολο (Πανταζής, 2015).

Ένας ακόμα όρος που συχνά θεωρείται συγγενής της προκατάληψης είναι και αυτός του στερεότυπου. Ως στερεότυπο ορίζεται η αποδοχή ή απόρριψη ενός ατόμου ή μίας ομάδας που πηγάζει από την εμπειρία του κοινωνικού περίγυρου και παράγει συγκινησιακή αντίδραση (Λευθεριώτου και συν., 2011). Ο κατά Lippmann ορισμός των στερεοτύπων τα χαρακτηρίζει ως θέσεις και εικόνες που οι άνθρωποι διατηρούν για τα άτομα μίας άλλης κοινωνικής ομάδας (Lippmann, 2004). Διακρίνεται έτσι ένας κοινός τύπος και κάποια κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ των ορισμών των στερεοτύπων αλλά και των προκαταλήψεων, που συγκλίνουν στη διαμόρφωση μίας συχνά αρνητικής άποψης απέναντι σε ένα άτομο ή μία κοινωνική ομάδα. Τα άτομα

που δεν χαρακτηρίζονται ως ευάλωτα, ευπαθή, ή περιθωριοποιημένα, συλλέγουν πληροφορία η οποία συχνά δεν έχει διασταυρωθεί ή μελετηθεί επαρκώς, και έτσι δημιουργούν ένα σύνολο θέσεων που δε συνδέονται με την προσωπική τους εμπειρία ή επαφή με τα άτομα απέναντι στα οποία εκφράζονται τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις (Λευθεριώτου και συν., 2011).

Ως παράγωγο των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων στις κοινωνίες εμφανίζονται οι διακρίσεις. Η διάκριση είναι η συμπεριφορά που ακολουθεί την προκατάληψη, και αποτελεί το αποτέλεσμα της διαδικασίας που ξεκινά απέναντι σε κάποιο άτομο ή ομάδα το οποίο έχει χαρακτηριστεί διαφορετικό (Ζιάννη, 2017). Ως διάκριση μπορεί να χαρακτηριστεί η λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση ενός ατόμου ή μίας ομάδας ατόμων σε σύγκριση με άλλα άτομα ή ομάδες λόγω των χαρακτηριστικών που αφορούν τη φυλετική και εθνική καταγωγή, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, το σεξουαλικό προσανατολισμό και την κοινωνικοοικονομική θέση του (Αντωνοπούλου, 2011), τα ίδια χαρακτηριστικά που επηρεάζουν τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις του κοινωνικού συνόλου, αλλά και που θέτουν το άτομο εντός κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων. Έτσι οι διακρίσεις μπορούν να θεωρηθούν το επιτελεστικό αποτέλεσμα που διαμορφώνεται και παράγεται από το σύνολο των πεποιθήσεων που διατηρούνται από το σύνολο της κοινωνίας που θεωρείται κοινωνικά αποδεκτό και πλειοψηφικά κανονικό, σε αντίθεση με τον «άλλο» όπως αυτός χαρακτηρίζεται.

Φορείς των διακρίσεων, ή της μη ισότιμης συμπεριφοράς απέναντι σε άτομα και συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού, δεν πηγάζουν μόνο από τα άτομα που ανήκουν ή έρχονται σε επαφή με τον εκάστοτε κοινωνικό περίγυρο, αλλά και από την ίδια την πολιτεία και τις αρμόδιες αρχές. Όσον αφορά το ελληνικό συνταγματικό και νομοθετικό πλαίσιο, αυτό αναγνωρίζει στο κάθε άτομο το θεμελιώδες δικαίωμα να

αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητα του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή, αλλά και εγγυάται την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας χωρίς τη διάκριση λόγω της εθνικότητας, της φυλής, της γλώσσας και των όποιων θρησκευτικών ή κοινωνικοπολιτικών πεποιθήσεων (Γαζάκης, Συρρή και Τάκης, 2014). Παρόλη όμως τη θέσπιση συγκεκριμένων νομοθετημάτων και κανόνων που εναντιώνονται στην πρακτική των διακρίσεων, τα άτομα που ανήκουν στις κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες ακόμα στερούνται ισότιμων ευκαιριών για τη συμμετοχή τους και συμπερίληψη τους στα κοινά, ή ενεργά απομακρύνονται από την κοινωνική ένταξη και τη συμπερίληψη.

Σε επίπεδο ιδιωτικής πρωτοβουλίας, η ελληνική κοινωνία συχνά βρίσκεται αντιμέτωπη με ζητήματα όπως αυτό της ανεργίας ατόμων που έχουν στιγματιστεί λόγω των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων που συνοδεύουν τα χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται βάσει των εμπειριών ή των προηγούμενων επιλογών τους, όπως πρώην τοξικοεξαρτημένοι χρήστες ψυχοδραστικών ουσιών, πρώην άστεγοι ή κρατούμενοι, αλλά και λόγω της εθνοτικής καταγωγής τους. Η πληθώρα ερευνών και διατριβών στο συγκεκριμένο πεδίο καταδεικνύει όχι μόνο την ανάγκη για την καταπολέμηση του φαινομένου, αλλά και την ίδια την ύπαρξη του στη σημερινή πραγματικότητα, όπου η ελληνική κοινωνία και οι πολίτες αδυνατούν να υπερβούν τις θέσεις που έχουν δημιουργήσει στο συναισθηματικό και συγκινησιακό πεδίο απέναντι στα άτομα και τις ομάδες αυτές.

Στο επίπεδο της πολιτείας, εθνικό ή αυτοδιοικητικό, συχνά διακρίνονται επίσης ανισότητες οι οποίες δεν αντιμετωπίζονται και περαιτέρω διαμορφώνουν μία κατάσταση εξαίρεσης και περιθωριοποίησης των ατόμων και των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων. Καθώς θέσεις όπως ο εθνικιστικός και ο ρατσιστικός λόγος έχουν ήδη παρεισφρήσει στο σώμα της ελληνικής κοινωνίας, και τυγχάνουν

αποδοχής από σημαντικό μέρος της, η πολιτεία δεν οφείλει μόνο να διευρύνει το πεδίο της συμπερίληψης και της ένταξης, αλλά και να θέσει εαυτόν ενάντια σε τέτοιες ιδεολογίες και πρακτικές. Συχνά όμως, η απαίτηση για κοινωνική δικαιοσύνη καταλήγει στο αίτημα για να επιτευχθεί μία ομοιογένεια και ομοιομορφία πολιτικού και εθνοτικού τύπου (Γαζάκης, Συρρή και Τάκης, 2014) η οποία δεν συνδράμει αποτελεσματικά στους στόχους αυτούς, και πιθανώς διογκώνει τις ίδιες προβληματικές.

Επακόλουθο της ανάγκης ή έκφρασης επιθυμίας για ομοιογένεια του κοινωνικού συνόλου, αλλά και της έλλειψης εφαρμογής των πρακτικών συμπερίληψης και ένταξης, είναι τελικά ο κοινωνικός αποκλεισμός. Ο όρος εμφανίζεται συχνά σε συνδυασμό με τον όρο φτώχεια, ενώ μάλιστα μερικές φορές αντικαθιστά τον όρο εν είδει συνωνύμου ή σαν ένα ευρύτερο φαινόμενο που εμπεριέχει την φτώχεια (Κογκίδου, Τρέσσου και Τσιάκαλος, 1997). Οι δύο όροι συνδέονται καθώς τα άτομα που γίνονται θύματα του στίγματος, των προκαταλήψεων αλλά και των στερεοτύπων, δεν επηρεάζονται μόνο σε κοινωνικό επίπεδο όσον αφορά τη δημιουργία ή διατήρηση του κύκλου των επαφών τους, αλλά βάζονται και στο εργασιακό και μορφωτικό περιβάλλον όπου στερούνται συχνά τη δυνατότητα εργασίας ή τη δυνατότητα μόρφωσης και πρόσβασης στην εκπαίδευση, κάτι που περαιτέρω διογκώνει την επισφάλεια που βιώνουν. Είναι μάλιστα αυτή η επισφάλεια που συχνά μεταφέρεται και σε άλλα άτομα, που ζουν εντός των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων, όπως στην περίπτωση των τέκνων μίας οικογένειας της οποίας ένας ή και οι δύο γονείς γίνονται αποδέκτες τέτοιων συμπεριφορών.

Οι διαφορετικές βαθμίδες των προβληματικών που ανακύπτουν σε γραμμική ή όχι σειρά, αναδεικνύουν την πολυπλοκότητα των ζητημάτων που το άτομο, το κοινωνικό σύνολο, και η πολιτεία καλούνται να αντιμετωπίσουν. Κρίνεται σημαντική

η ως τώρα ανάλυση τους, καθώς θα χρησιμοποιηθεί στο επόμενο κεφάλαιο για την ανάδειξη προβληματικών ή καλών πρακτικών για την αντιμετώπιση τους μέσα από το ρόλο των βιβλιοθηκών.

3. Η πρόσβαση των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων στις βιβλιοθήκες

Η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων και των βιβλιοθηκών διέπεται από τρεις βασικούς παράγοντες-χαρακτηριστικά. Το πρώτο αφορά τη δυνατότητα πρόσβασης των ατόμων στις βιβλιοθήκες. Το δεύτερο αφορά τα κίνητρα που δίνονται στα άτομα που ανήκουν στις κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες για να έρθουν σε επαφή με τις βιβλιοθήκες. Το τρίτο και τελευταίο στα πλαίσια αυτής της εργασίας αφορά την πρωτοβουλία των ίδιων των ατόμων αλλά και τις δράσεις της κοινωνίας των πολιτών για να προωθήσουν την πρόσβαση σε βιβλιοθήκες, αλλά και για την ανάπτυξη ενός αισθήματος φιλαναγνωσίας στα άτομα και τις κοινότητες που βρίσκονται στο κοινωνικό περιθώριο.

Πριν όμως αναλυθεί η σχέση αυτή, κρίνεται απαραίτητο να καταγραφούν και να παρουσιαστούν τα οφέλη που δύνανται να αποκομίσουν τα άτομα που ανήκουν στις κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες από την επαφή τους με τις βιβλιοθήκες, είτε ως κτήρια και χώρους ανάγνωσης, είτε ως υπηρεσίες. Η εκάστοτε βιβλιοθήκη, πέρα από την πρόσβαση στην πληροφορία και την ενημέρωση, δύναται να καλλιεργεί και να εμπνέει την ανάγνωση όχι μόνο ως διαδικασία πληροφόρησης αλλά και ως αυτόνομη δραστηριότητα η οποία ωφελεί το άτομο (Μπάνου, 2004).

Η διαδικασία αυτομόρφωσης και αυτοβελτίωσης που προάγεται μέσα από την επαφή με το αναγνωστικό υλικό και τη χρήση των βιβλιοθηκών ως πυλώνων της διαβίου μάθησης, έχει άμεσες θετικές συνέπειες προς το άτομο, εφόσον το ίδιο μπορεί μέσα από αυτή την επαφή να αξιοποιήσει τα εφόδια που του δίνονται και όχι μόνο να

διευρύνει τους ορίζοντες του σε προσωπικό επίπεδο, αλλά και να χρησιμοποιήσει τη γνώση ως μέσο και διαδικασία της ένταξης και συμπερίληψης του στον κοινωνικό ιστό (Σεμερτζάκη και Πολίτης, 2011). Χαρακτηριστικό παράδειγμα όπως θα αναλυθεί παρακάτω είναι η δυνατότητα που προσφέρεται σε άτομα που βρίσκονται σε κέντρα κράτησης ή άλλες δομές περιορισμού της σωματικής και ψυχικής τους ελευθερίας να έρθουν σε επαφή με τα γνωστικά αντικείμενα που τα ενδιαφέρουν, και να συμμετέχουν ενεργά σε διαδικασίες και δομές όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης της ελληνικής πολιτείας.

Η πρόσβαση στις βιβλιοθήκες και η χρήση τους μπορεί επίσης να υποστηρίξει και να διευρύνει τους εκπαιδευτικούς στόχους του ατόμου και της κοινότητας, να προσφέρει ευκαιρίες για να διευρύνει το κάθε άτομο τους συναισθηματικούς και ψυχικούς του ορίζοντες, να διεκδικήσει πιο ισότιμη αντιμετώπιση στο εργασιακό και κοινωνικό του περιβάλλον, ενώ του επιτρέπει και την κατανόηση και αντιμετώπιση του καθεστώτος εξαίρεσης εντός του οποίου βιώνει. Ο πολυσχιδής αυτός χαρακτήρας της σχέσης με την ανάγνωση μέσα από την επαφή με τις βιβλιοθήκες μπορεί έτσι να επιτρέψει στο άτομο να σταθεί έμπρακτα ενάντια στα στερεότυπα, τις προκαταλήψεις, και το στίγμα που είτε το απειλούν, είτε ταυτόχρονα εκφράζει και το ίδιο απέναντι σε άλλα άτομα και κοινωνικές ομάδες (openABEKT, χ.χ.).

3.1 Καταστήματα κράτησης και στέρηση της ελευθερίας

Για τα άτομα που βιώνουν καθεστώς εγκλεισμού και στέρησης της ελευθερίας τους, οι βιβλιοθήκες των φυλακών δίνουν διέξοδο ενώ αποτελούν ταυτόχρονα ένα εργαλείο επικοινωνίας και απασχόλησης (ΑΡΣΙΣ, 2018). Εντός των καταστημάτων κράτησης, η εκπαίδευση μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο επαναπροσδιορισμού και επαναφοράς, και ορίζεται έτσι ως διορθωτική εκπαίδευση από τη διεθνή κοινότητα

(Σμερτζίδου, 2020). Σύμφωνα με τη Μισυρλή (2021) η απουσία βιβλιοθηκών στα κέντρα κράτησης, όταν συνδυάζεται με τις (συνήθεις) ελλείψεις κτηριακού και τεχνικού εξοπλισμού και κατάλληλου εκπαιδευτικού προσωπικού, συντείνει και αυτή στην υποβάθμιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας των εγκλείστων, ενώ ταυτόχρονα υπονομεύει την ποιότητα της εκπαίδευσης και την αποτελεσματικότητά της στα συγκεκριμένα κέντρα κράτησης.

Οι ωφελούμενοι από την εκπαίδευση εντός των φυλακών έχουν ήδη αποκλειστεί στην πλειοψηφία τους από άλλες δομές των βαθμίδων της εκπαίδευσης, ενώ συχνά προέρχονται και οι ίδιοι από ένα περιβάλλον κοινωνικού αποκλεισμού και περιθωριοποίησης το οποίο δε τους επέτρεπε να ολοκληρώσουν τη μαθησιακή διαδικασία και να εξέλθουν με σημαντικά εφόδια από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Το γεγονός του εγκλεισμού του ατόμου δε, συνηγορεί στο ότι το ίδιο το άτομο έχει απωλέσει τη διάθεση και τη δυνατότητα να έρχεται σε επαφή με την πληροφορία και τη γνώση, η πρόσβαση στην οποία μάλιστα είναι και αναφαίρετο δικαίωμα του. Στη σημερινή εποχή όπου γίνεται μία προσπάθεια από την πολιτεία και την κοινωνία των πολιτών να αναδειχθεί ο επανορθωτικός και όχι ο τιμωρητικός ρόλος της κράτησης, ο ρόλος των βιβλιοθηκών γίνεται έτσι πιο επίκαιρος από ποτέ (Σμερτζίδου, 2020).

3.2 Άτομα με αναπηρία

Αναφορικά με τα άτομα με αναπηρία (ΑμεΑ) και τη δυνατότητα πρόσβασης σε δομές εκπαίδευσης αλλά και βιβλιοθήκες, υπάρχει πολύ περιορισμένο εύρος πηγών για καλές πρακτικές στην εγχώρια και διεθνή βιβλιογραφία. Αντιθέτως, το ζήτημα της προσβασιμότητας απασχολεί τα τελευταία χρόνια όλο και περισσότερο τους μελετητές, τις αρμόδιες αρχές, αλλά και την κοινωνία των πολιτών. Αναφορικά

με την πρόσβαση, υπάρχουν δύο διαφορετικοί παράγοντες που οφείλει η πολιτεία να λάβει υπόψη της, και αυτοί είναι καταρχάς η μορφή της πληροφορίας που παρέχεται, αλλά και ο ίδιος ο χώρος στον οποίο το άτομο μετακινείται για να προσπελάσει την πληροφορία. Έτσι, δεν αρκεί μόνο μία βιβλιοθήκη να παρέχει υλικό σε μορφή braille, ή ένα ακουστικό αρχείο βιβλίων και άρθρων, αλλά ο οργανισμός που τη διαχειρίζεται πρέπει να λάβει υπόψη του στη φάση της σχεδίασης ή ανάπλασης του χώρου όλα εκείνα τα δεδομένα που θα επιτρέψουν στο άτομο με ή χωρίς συνοδεία να εισέλθει στο χώρο (Κολικούρδη, 2009).

Άλλοι χώροι που προάγουν την αυτομόρφωση και την διαχείριση της γνώσης, όπως μουσεία και αρχαιολογικοί χώροι, έχουν ήδη αρχίσει να σχεδιάζουν παρεμβάσεις στις κτηριακές εγκαταστάσεις τους που θα επιτρέψουν στα άτομα με αναπηρία να τα χρησιμοποιούν, οι οποίες αφορούν τους χώρους στάθμευσης, τις εισόδους και εξόδους των εγκαταστάσεων, τις διαδρομές εντός του χώρου, τους χώρους υγιεινής και τον κατάλληλο εξοπλισμό καθώς και τις τεχνολογίες τηλεματικής και εξ' αποστάσεως πρόσβασης για τα άτομα που δεν δύνανται να βρεθούν φυσικά στον χώρο της βιβλιοθήκης. Ένας πρακτικός κατάλογος παρεμβάσεων προσβασιμότητας έχει αναπτυχθεί από την Μόνιμη Επιτροπή Βιβλιοθηκών που Εξυπηρετούν ΑμεΑ (LSDP) της Διεθνούς Ομοσπονδίας Ενώσεων και Ινστιτούτων Βιβλιοθηκών (IFLA, 2005).

3.3 Κοινότητες Ρομά

Τα τελευταία χρόνια, και μετά την προσφυγική-μεταναστευτική κρίση που έλαβε χώρα από το 2015, της οποίας τα αποτελέσματα η ελληνική κοινωνία βιώνει μέχρι και σήμερα, μελετητές και ερευνητές από το πεδίο των ανθρωπιστικών επιστημών έχουν αποπειραθεί να ασχοληθούν με το ζήτημα της ρομαφοβίας ή τσιγγανοφοβίας. Η ανάδειξη των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων που αφορούν τις κοινότητες των Ελλήνων Ρομά φέρνουν στο προσκήνιο όχι μόνο την ανάγκη για συμπερίληψη και ένταξη, αλλά και τις δυσκολίες που οι κοινότητες και τα άτομα που διαβιούν σε αυτές αντιμετωπίζουν σε καθημερινή βάση.

Για τους λόγους αυτούς, η ανάπτυξη βιβλιοθηκών εντός των κοινοτήτων των Ελλήνων Ρομά θα μπορούσε να αποτελέσει ένα πρώτο βήμα στο δρόμο για την κοινωνική ένταξη και συμπερίληψη, το οποίο μάλιστα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ασφαλές προς τα ίδια τα άτομα καθώς δεν θα τα εξαναγκάσει να κινηθούν εκτός της κοινότητάς τους. Ένα χαρακτηριστικό τέτοιο θετικό παράδειγμα αποτελεί η πρόσφατη δράση της Ελληνικής Λέσχης Βιβλίου «Δημιουργία 17 ποιοτικών Δανειστικών Βιβλιοθηκών «για σένα» σε 11 σχολεία με μαθητές Ρομά και 6 σχολεία εντός Καταστημάτων Κράτησης», που ξεκίνησε να υλοποιείται στο πλαίσιο του προγράμματος Active citizens fund, στα πλαίσια Ευρωπαϊκού προγράμματος. (Σκριβάνος, 2021).

Στον αντίποδα βέβαια αυτής της πρακτικής, μπορεί να αναδειχθεί η ανάγκη των ατόμων της κοινότητας να εξέλθουν αυτής, όπως ευελπιστεί να πετύχει με σχετική δράση που ανέλαβε τον Ιανουάριο η Περιφέρεια Θεσσαλίας με τη χρηματοδότηση οκτώ παιδικών βιβλιοθηκών για παιδιά πρόσφυγες και Ρομά (Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2021). Η συντονισμένη και οργανωμένη στήριξη από την πολιτεία μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά σε ένα μοντέλο που θα επιτρέπει στα άτομα να αυτενεργήσουν και να επιλέξουν τα ίδια, με τη βοήθεια των πολιτισμικών διαμεσολαβητών των κοινοτήτων τους, με ποιους τρόπους επιθυμούν ή οφείλουν να ενταχθούν.

3.4 Άτομα που δεν ομιλούν την ελληνική γλώσσα

Ήδη από τη δεκαετία του 1990 η Ελλάδα δέχεται μαζικά πληθυσμούς προσφύγων και μεταναστών από χώρες της Ασίας, της Αφρικής, αλλά και του πρώην ανατολικού μπλοκ. Παρόλο που οι διαδικασίες ένταξης και συμπερίληψης που ακολουθήθηκαν για την ενσωμάτωση των ατόμων και των κοινοτήτων στην ελληνική κοινωνία δεν αποτελούν το αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας, κρίνεται σημαντικό να αναφερθεί πως εκατοντάδες χιλιάδες πολίτες τρίτων χωρών διαβιούν σήμερα στη χώρα μας, είτε έχοντας λάβει καθεστώς διεθνούς ανθρωπιστικής προστασίας, είτε στερούμενοι νομιμοποιητικών εγγράφων. Κοινός τόπος για τις κοινότητες αυτές, και ειδικότερα για τα άτομα που έφτασαν στην Ελλάδα από την αρχή της προσφυγικής κρίσης του 2015, είναι πως διακρίνεται μία έλλειψη υποδομών και άμεσης παρέμβασης από την πολιτεία σε πολλές περιπτώσεις ώστε τα άτομα, ειδικότερα αυτά που είναι νεαρής ηλικίας, να μάθουν την ελληνική γλώσσα μέσα από τις επίσημες εκπαιδευτικές υποδομές.

Το παραπάνω αποθαρρυντικό τοπίο επιβεβαιώνει και η Μαστρογιάννη (2020) σε σχετική μεταπτυχιακή έρευνα, ωστόσο ταυτόχρονα, επισημαίνει κάποια πρόσφατα παραδείγματα καλών πρακτικών, καθώς επίσης και τις θετικές αλλαγές που μπορούν να επιφέρουν οι συνέργειες βιβλιοθηκών και η εισαγωγή καινοτόμων μεθόδων ανάπτυξης προγραμμάτων, που δεν θα μπορούσαν να υλοποιήσουν οι μικρές δημόσιες βιβλιοθήκες από μόνες τους για πρόσφυγες και μετανάστες. Ένα από τα ελάχιστα τέτοια παραδείγματα αποτελεί το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «αλλάΖΩ σελίδα» που ξεκίνησε τον Μάρτιο του 2020 το Δίκτυο Ελληνικών Βιβλιοθηκών της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, στα πλαίσια των 17 Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ. Στα προβλήματα εδώ, πέρα από την πάγια έλλειψη κεντρικού σχεδιασμού,

καταγράφεται και η ανάγκη διεύρυνσης του ρόλου και των αντικειμένων δραστηριοποίησης των βιβλιοθηκών, που -όντας υποστελεχωμένες και στερούμενες πόρων - καλούνται να διαχειριστούν νέα ψηφιακά εργαλεία στην προσπάθεια να επιτύχουν να επιβιώσουν, να γίνουν εξωστρεφείς, να ανανεώνονται και παράλληλα να θέτουν τα θεμέλια ομαλής και ειρηνικής πολυπολιτισμικής ενσωμάτωσης (Μαστρογιάννη, 2020).

Τα εκτοπισμένα άτομα, δεν καλούνται μόνο να επανασυνδεθούν με τις εκπαιδευτικές και μορφωτικές δομές της πολιτείας, αλλά και να ανακτήσουν τη σχέση τους με τους κοινωνικούς και ενημερωτικούς δεσμούς που βοηθούν το άτομο και την κοινότητα να ανταπεξέλθει στην καθημερινότητα τους (Lloyd, 2015). Η αποσύνδεση αυτή από τα πολιτιστικά, κοινωνικά και θεσμικά συστήματα αποτελεί προβληματική αλλά και πρόσφορο έδαφος ώστε το άτομο να προσεγγιστεί από θεσμούς και υπηρεσίες όπως οι βιβλιοθήκες.

3.5 Άτομα σε κατάσταση δρόμου

Μέχρι σήμερα δεν εμφανίζεται στην ελληνική ή διεθνή βιβλιογραφία κάποια μελέτη για τη σχέση των βιβλιοθηκών με τα άτομα που βρίσκονται σε κατάσταση δρόμου. Παρόλα αυτά κρίνεται σημαντικό να γίνει αναφορά σε αυτά, και να επιχειρηθεί μία ανάλυση των στοιχείων που θα μπορούσαν να επιδράσουν θετικά σε αυτά, ως αποτέλεσμα της πρόσβασης τους σε βιβλιοθήκες.

Το προφίλ των ατόμων που διαβιούν σε κατάσταση δρόμου δεν είναι ομοιογενές, και αφορά άτομα που είτε είναι άστεγα, είτε κάνουν χρήση ψυχοδραστικών ουσιών, είτε εργάζονται σε επισφαλές καθεστώδες, συχνά χωρίς τη

θέληση τους, στους κλάδους της σεξεργασίας (Τσαρμποπούλου-Φωκιανού, χ.χ.). Σημαντικό επίσης κρίνεται να σημειωθεί πως πολλά από αυτά τα άτομα, ενήλικα ή μη, αποτελούν συχνά και θύματα εμπορίας ανθρώπινων σωμάτων (Κοκκίνη, 2020).

Η μη πρόσβαση των ατόμων αυτών σε βιβλιοθήκες πιθανώς διέπεται από δύο βασικούς λόγους. Ο πρώτος αφορά το ζήτημα της προτεραιοποίησης της επιβίωσης, κάτι που καλούνται να αντιμετωπίσουν τα άτομα σε καθημερινή βάση λόγω του εξαιρετικά χαμηλού βιοτικού τους επιπέδου. Ο δεύτερος αφορά το θολό πεδίο της αναγνώρισης της ίδιας της υπόστασης τους ως πολίτες από την ελληνική πολιτεία, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την αδυναμία πολλών εξ αυτών να φέρουν επικαιροποιημένα νομιμοποιητικά έγγραφα τα οποία πολλές φορές δε θα τους επέτρεπαν και να προσπελάσουν μία βιβλιοθήκη ή ένα αναγνωστήριο (Λεομπίλλα, 2012).

Το δικαίωμα των παραπάνω κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων στην πρόσβαση στις βιβλιοθήκες και τις υπηρεσίες τους έχει μάλιστα θεσπιστεί και νομοθετικά και ορίζει πως σκοπός και στόχος των βιβλιοθηκών είναι μεταξύ άλλων να παρέχουν ειδικές υπηρεσίες και υλικό σε όσους χρήστες δε μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις συνήθειες υπηρεσίες όπως οι ξενόγλωσσες μειονότητες, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και τα άτομα που βρίσκονται σε νοσοκομεία και φυλακές (ΥΑ 83064/ΦΕΚ 1173/Β/20-8-2003). Εξαίρεση αποτελεί το ζήτημα των ατόμων που βρίσκονται σε κατάσταση δρόμου, για τα οποία δεν υπάρχει κάποια σχετική νομοθετική ρύθμιση ή πρόβλεψη.

Αξίζει πάντως, εν είδει κατακλείδας αυτού του κεφαλαίου, να σημειωθεί σε αυτό το σημείο πως από πληθώρα μελετητών και ερευνητών τίθεται ένα ζήτημα ευθύνης όσον αφορά τη χρήση των βιβλιοθηκών από τα άτομα που ανήκουν σε

κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες, καθώς καταγράφεται η πιθανή μεταφορά της ευθύνης για την εκπαίδευση του ατόμου από την πολιτεία στο ίδιο το άτομο. Ο δημόσιος χαρακτήρας της βιβλιοθήκης, ανεξαρτήτως της μορφής της σε επίπεδο φυσικής υπόστασης ή των υπηρεσιών που παρέχει, δεν πρέπει να μεταφράζεται ως παροχή δυνατότητας της πολιτείας να απέχει από το καθήκον της να παρέχει τις απαραίτητες δομές και διαδικασίες για τα άτομα που τις χρειάζονται (Paiva, 2008).

4. Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τα παραπάνω, γίνεται εμφανές ότι ο ρόλος των βιβλιοθηκών για τα άτομα που ανήκουν στις κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες, κάθε άλλο παρά αμελητέος είναι, ενώ δύναται να επιδράσει σημαντικά πάνω στη ζωή των ατόμων που είναι μέλη των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων, αλλά και του συνόλου της κοινωνίας.

Η δυνατότητα πρόσβασης σε βιβλιοθήκες, δείχνει να προσφέρει ποικιλοτρόπως στο υποκείμενο και στην κοινότητα που αυτό ανήκει, ανεξαρτήτως από τη θέση στην οποία βρίσκεται. Ο ρόλος της βιβλιοθήκης καταρχάς ως εργαλείο αλλά και ως υπηρεσία προωθεί την εκπαίδευση και τη μόρφωση του υποκειμένου, ενώ αποτελεί τον φυσικό τόπο για να προσφερθεί η ευκαιρία της δια βίου μάθησης σε τοπικό επίπεδο (Τρανταλλίδη, 2006). Ταυτόχρονα, το άτομο δε συνδέεται μονάχα με τον χώρο και την υπηρεσία, αλλά και με τα υπόλοιπα μέλη της δικής του κοινότητας ή άλλων κοινοτήτων με τα οποία μοιράζεται το χώρο της βιβλιοθήκης. Έτσι δημιουργείται ένα άτυπο δίκτυο ατόμων, το οποίο δύναται να υποστηρίξει και

να προσφέρει θαλπωρή, αλλά και ταυτόχρονα να ενδυναμώνει την προσωπικότητα του ίδιου του ατόμου μέσα από αυτή τη διαδικασία (Κατσιρίκου, 2008).

Λαμβάνοντας υπόψη τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι οποίες έχουν διαμοιραστεί στις κατά τόπους κοινότητες τοπικής αυτοδιοίκησης για να αξιοποιηθούν κατάλληλα, διακρίνεται ξανά ο σημαντικός ρόλος που μπορεί να παίξει η βελτίωση της πρόσβασης σε υπηρεσίες για τις κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες. Το εγχειρίδιο *«Εργαλειοθήκη για την Ισότητα, Πολιτικές πόλεων κατά του ρατσισμού, Βελτίωση της πρόσβασης σε υπηρεσίες για περιθωριοποιημένες ομάδες»* καταγράφει τα οφέλη για τις αρχές αλλά και για τις ομάδες-στόχους χωρίζοντας τα, αλλά παρατηρείται πώς αυτά μπορούν να λειτουργούν αμφίδρομα. Έτσι, παραδείγματος χάρη, το εγχειρίδιο περιγράφει πως, όσον αφορά τον εθισμό σε ναρκωτικές ουσίες, το δικαίωμα πρόσβασης σε υπηρεσίες μπορεί και να καταπολεμά αλλά και να προλαμβάνει την εξάπλωση του προβλήματος. Το ίδιο συμβαίνει και σε ζητήματα δημιουργίας εμπιστοσύνης, επικοινωνίας, και ενός πνεύματος συνεργασίας μεταξύ των ατόμων εντός της κοινότητας. Οι προβληματισμοί που ανακύπτουν, και ιδιαίτερα ο χρόνος που χρειάζεται για να επιτευχθεί η ομαλή ενσωμάτωση αυτών των διαδικασιών στο πρόγραμμα της εκάστοτε κοινότητας, δε θα πρέπει να αποθαρρύνουν ούτε τους υπεύθυνους για την υλοποίηση τους αλλά ούτε και τους ωφελούμενους, ενώ θα πρέπει να καλλιεργηθεί ένα πνεύμα εμπιστοσύνης και διαλόγου που θα προωθεί αυτές τις πρακτικές (Meier, 2017).

Παρόλα αυτά, η πρόσβαση συχνά περιορίζεται λόγω χωρικών συνθηκών εγκλεισμού και λόγω των καθεστώτων εξαίρεσης που επιβάλλονται από την πολιτεία και τις αρχές, είτε από το κοινωνικό στίγμα και τις προκαταλήψεις. Λαμβάνοντας υπόψη τις ελλείψεις ή την παντελή αδυναμία πρόσβασης για συγκεκριμένες κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες, όπως οι άνθρωποι που βρίσκονται σε

κατάσταση δρόμου, άστεγοι και τοξικοεξαρτημένοι, διακρίνουμε την ανάγκη να υπάρξουν δομές, τις οποίες τα άτομα θα μπορούν να επισκεφτούν για να προσπελάσουν αποθετήρια βιβλίων ανεξάρτητα από την κοινωνική τους τάξη και τις επισφαλείς συνθήκες διαβίωσης τους. Μία τέτοια πρωτοβουλία από την πλευρά της πολιτείας ή και των φορέων της κοινωνίας των πολιτών έχει τη δυνατότητα όχι μόνο να συμβάλλει ουσιαστικά στην αυτοβελτίωση των ατόμων, αλλά και στη μείωση του στίγματος και των προκαταλήψεων που τα περιβάλλουν είτε φύσει είτε θέσει.

Επομένως, είναι σημαντικό να αναπτυχθεί περαιτέρω ο ρόλος των βιβλιοθηκών για τις κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες, καθώς και να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι παράγοντες που δυσχεραίνουν τη δυνατότητα πρόσβασης των υποκειμένων σε αυτές.

Θα πρέπει επίσης για όλες τις κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες αλλά και για το σύνολο του πληθυσμού να εξετάζονται και να αξιοποιούνται επιπρόσθετα η χρήση νέων τεχνολογιών και του διαδικτύου, των εναλλακτικών μορφών αποθετηρίων γραπτής και προφορικής πληροφορίας, καθώς και θετικά παραδείγματα εφαρμογής πολιτικών συμπερίληψης από την κοινωνία των πολιτών.

Οι «μη προφανείς» μορφές ρατσισμού αναπαράγονται μέσω του λόγου και των συμπεριφορών, και συχνά καθιστούν ακόμα πιο δύσκολο να αναλυθεί το πώς λειτουργεί και εκδηλώνεται η έλλειψη πρόσβασης και η ανισότητα στην καθημερινότητα μας (Γαζάκης, Συρρή και Τάκης, 2014). Την τελευταία δεκαετία η ελληνική κοινωνία έχει έρθει αντιμέτωπη με πληθώρα κρίσεων που αφορούν τα χαρακτηριστικά της ίδιας της ταυτότητας της και το πώς αυτή εξελίσσεται μέσα στο χρόνο, σε κοινωνικοπολιτικό αλλά και νομοθετικό πλαίσιο. Η άνοδος ακραίων ιδεολογιών που μεταφράστηκε στην είσοδο της Χρυσής Αυγής στο ελληνικό

κοινοβούλιο, οι διαβουλεύσεις για τις έμφυλες ταυτότητες, τον αντιρατσιστικό νόμο, τα ζητήματα ένταξης και συμπερίληψης μειονοτικών κοινοτήτων αλλά και ο παλιός και νέος σωφρονιστικός κώδικας, είναι όλα ζητήματα που παρέχουν πλέον στην πολιτεία, εφόσον το επιθυμεί, τις ευκαιρίες να συνεισφέρει σημαντικά στην αντιμετώπιση των διακρίσεων, των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων,. Οι δημόσιες βιβλιοθήκες εφόσον λάβουν πόρους και αξιοποιηθούν στη σωστή κατεύθυνση, μπορούν να σταθούν δυναμικοί αρωγοί και αποτελεσματικά εργαλεία στην προσπάθεια της ενσωμάτωσης -και ιδανικά – της συμπερίληψης των κοινωνικά περιθωριοποιημένων ομάδων.

Είναι λοιπόν σημαντικό να διευρυνθεί ο κύκλος μελέτης του φαινομένου, και να ενταχθούν στις διαδικασίες διερεύνησης του όχι μόνο η ακαδημαϊκή και διοικητική κοινότητα, αλλά και τα ίδια τα άτομα και οι ομάδες εκείνες για τα οποία το περιθώριο δεν αποτελεί μόνο αντικείμενο μελέτης αλλά και βίωμα που επηρεάζει άμεσα την καθημερινότητα τους.

Βιβλιογραφία

Αντωνοπούλου, Ν., 2011. *Στερεοτυπικές και προκαταληπτικές συμπεριφορές των εκπαιδευτικών σε γηγενείς μαθητές και μαθητές πολιτισμικά διαφορετικών ομάδων*.

Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών. Διαθέσιμο στο

<https://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/5901/1/ptuxiaki-antonopoulou%5B1%5D.pdf> [Πρόσβαση στις 01/08/2021].

Αρβανίτη, Π., 2013. *Το βιβλίο και οι βιβλιοθήκες στην αρχαιότητα*. Πάτρα:

Πανεπιστήμιο Πατρών. Διαθέσιμο στο:

<https://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/6513/1/το%20βιβλίο%20και%20οι%20βιβλιοθήκες%20στην%20αρχαιότητα.pdf> [Πρόσβαση στις 02/08/2021]

ΑΡΣΙΣ ΜΚΟ, 2018. Δελτίο Τύπου: *Η ΑΡΣΙΣ συλλέγει βιβλία για τις ανάγκες των βιβλιοθηκών των Καταστημάτων Κράτησης*, Διαθέσιμο στο : <http://arsis.gr/deltio-typou-i-arsis-syllegi-vivlia-gia-tis-anagkes-ton-vivliothikon-ton-katastimaton-kratisis/>

[Πρόσβαση στις 01/08/2021]

Βασιλόπουλος, Κ., 2018. *Οι πολιτικές ενσωμάτωσης ευάλωτων κοινωνικών ομάδων στον αστικό ιστό: Η μελέτη περίπτωσης των Ρομά του Δήμου Φυλής*, Κόρινθος:

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Διαθέσιμο στο :

<https://amitos.library.uop.gr/xmlui/handle/123456789/4070> [Πρόσβαση στις 10/08/2021].

Βρανόπουλος, Ε., 2014. *Οι βιβλιοθήκες της Αρχαίας Ελλάδας*. [Ιστολόγιο Εκηβόλος].

Διαθέσιμο στο: https://ekivolosblog.wordpress.com/2014/07/05/οι-βιβλιοθηκες-της-αρχαιας-ελλαδας/?fbclid=IwAR17x_Ww0uvPOcXCWgl-CH4cwKEwLmRwiNsub49ZK_SwcQTDmdhySCekvGA

[Πρόσβαση στις 29/07/2021]

Γαζάκης, Α., Συρρή, Δ. και Τάκης, Α., 2014. *Ρατσισμός και διακρίσεις στην Ελλάδα σήμερα*. Βερολίνο: Heinrich-Böll-Stiftung.

Δημόσια Ιστορική Βιβλιοθήκη Ζαγοράς. [Ιστοσελίδα]. Διαθέσιμο στο:

<http://www.library-zagora.gr/> [Πρόσβαση στις 05/08/21].

Δίκτυο Ελληνικών Βιβλιοθηκών, χ.χ.. [Ιστοσελίδα]. Διαθέσιμο στο:

<https://network.nlg.gr/library/> [Πρόσβαση στις 02/09/2021]

Δροσίνης, Γ., 1934. *Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδος*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Ζιάννη, Α., 2017. *Το κοινωνικό στίγμα της διαφορετικότητας* [Ιστοσελίδα ΚΜΨΥ

Κεφαλλονιάς Ζακύνθου Ιθάκης] Διαθέσιμο στο :

http://www.metavasi.gr/?page_id=1609 [Πρόσβαση στις 01/08/2021].

Κατσιρίκου, Α., 2008. *Ο ρόλος και η δύναμη του μηνύματος στην επικοινωνία των βιβλιοθηκών*. [Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Πειραιώς, Αποθετήριο Λήκυθος].

Διαθέσιμο στο: <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/handle/10797/13056?show=full>

[Πρόσβαση στις 10/08/2021].

Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (Κ.Π.Ι.Σ.Ν.), χ.χ.. *Εθνική Βιβλιοθήκη*

της Ελλάδος. [Ιστοσελίδα ΚΠΙΣΝ] Διαθέσιμο στο: [https://www.snfcc.org/ethniki-](https://www.snfcc.org/ethniki-vivliothiki-tis-ellados)

[vivliothiki-tis-ellados](https://www.snfcc.org/ethniki-vivliothiki-tis-ellados) [Πρόσβαση στις 02/09/2021].

Κογκίδου, Δ., Τρέσσου, Ε. και Τσιάκαλος, Γ., 1997. *Θέματα διγλωσσίας και*

Εκπαίδευσης. Αθήνα: Νήσος.

Κοκκίνη, Μ., 2020. *Steps: Η οργάνωση που στέκεται δίπλα στους ανθρώπους που ζουν σε κατάσταση δρόμου* [Ιστοσελίδα LIFO]. Διαθέσιμο στο:

<https://www.lifo.gr/now/athens/steps-h-organosi-poy-steketai-dipla-stoys-anthropoys-poy-zoyn-se-katastasi-dromoy> [Πρόσβαση στις 02/06/2021].

Κουλικούρδη, Α., 2009. Βιβλιοθήκες και Άτομα με Αναπηρία (ΑμεΑ) στην τοπική κοινωνία. *Συνεργασία*, αρ. 2 2. [Ιστοσελίδα Αποθετήριο Λήκυθος]. Διαθέσιμο στο:

<https://lekythos.library.ucy.ac.cy/bitstream/handle/10797/12800/koulikourdi.pdf?sequence=2> [Πρόσβαση στις 02/09/2021].

Λάγιος, Β., 2008. *Το κοινωνικό στίγμα σε πολιτισμικά διαφορετικές ομάδες*. Πάτρα:

Πανεπιστήμιο Πατρών.

Λεομπίλλα, Φ., 2012. *Άστεγοι και νεοάστεγοι στην Αθήνα : ποιοτική προσέγγιση φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού* [Διπλωματική εργασία]. Αθήνα: Πάντειο

Πανεπιστήμιο - Πάνδημος. Διαθέσιμο στο:

<http://pandemos.panteion.gr/index.php?op=record&pid=iid:5746&lang=el>

[Πρόσβαση στις 02/09/2021].

Λευθεριώτου, Π., Μαντζαβίνου, Φ., Παπαγιάννης, Δ., Παυλή-Κορρέ, Μ. και Χαλκιά, Δ., 2011. *Στερεότυπα και Προκαταλήψεις, Δημιουργία και Αντιμετώπιση*. Αθήνα: Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.

Μαστρογιάννη, Κ., 2020. *Οι βιβλιοθήκες στη σύγχρονη εποχή: Ο κοινωνικός τους ρόλος και η προσφορά τους σε πρόσφυγες και σε μετανάστες*. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.

Μπάνου, Χ., 2004. *Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και αναγνωστική πολιτική σε μια μεταβατική εποχή*. Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Αρχειονομίας - Βιβλιοθηκονομίας.

Μπορμπουδάκη, Μ. και Μωραΐτη, Π., 2002. *Κοινωνικός Στιγματισμός και Ανθρώπινη Αξιοπρέπεια*. Καλαμάτα: Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Καλαμάτας.

Μισυρλή, Μ.-Δ., 2021. *Εκπαίδευση στις Φυλακές: Ποια η πραγματικότητα των ελληνικών φυλακών;* [Ιστοσελίδα Crime Times, Κέντρο Μελέτης Εγκλήματος]. Διαθέσιμο στο: <https://www.crimetimes.gr/εκπαίδευση-στις-φυλακές-ποια-η-πραγμα/> [Πρόσβαση στις 02/09/2021].

Νταβαρινός, Π., 2003. *Ιστορία Βιβλιοθηκών του Ελληνισμού*. Αθήνα: Έλλην.

OpenABEKT, χ.χ.. 'Οφέλη Υπηρεσίας'. *Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού περιεχομένου* [Ιστοσελίδα]. Διαθέσιμο στο: <https://www.openabekt.gr/el/benefits> [Πρόσβαση στις 02/09/2021].

Πανταζής, Β., 2015. *Αντιρατσιστική εκπαίδευση*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/1633> [Πρόσβαση στις 02/09/2021].

Περιφέρεια Θεσσαλίας, 2021. *Δελτίο Τύπου: Οκτώ Παιδικές Βιβλιοθήκες για παιδιά Ρομά και προσφύγων στην Καρδίτσα στηρίζει η Περιφέρεια Θεσσαλίας* [Ιστοσελίδα]. Διαθέσιμο στο: <http://www.thessaly.gov.gr/enimerosi/deltiotypou/42381> [Πρόσβαση στις 02/09/2021].

Σεμερτζάκη, Ε., 2006. *Οι βιβλιοθήκες στην Ελλάδα από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα: Σύντομη Ιστορική Αναδρομή*. Ημερίδα για τα 50 χρόνια από την ίδρυση του Ιδρύματος Ευγενίδου.

- Σεμερτζάκη, Ε. και Πολίτης, Δ., 2011. “Οι Βιβλιοθήκες ως πυλώνες της Δια Βίου Μάθησης και της Πληροφοριακής Παιδείας” [άρθρο]. *Βιβλιοθήκες και πληροφόρηση*, τευχ. 23 (2011) σ. 78-79. Αθήνα: Ένωση Ελλήνων Βιβλιοθηκονόμων. Διαθέσιμο στο: <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/handle/10797/12565?show=full> [Πρόσβαση στις 02/09/2021]
- Σεμερτζίδου, Ε., 2020. Παρουσίαση: *Φυλακές – Εκπαίδευση – Βιβλιοθήκες*. Διαθέσιμο στο: <https://repository-asklepieio.ekt.gr/asklepius/bitstream/11642/326/1/Semerzidou1.pdf> [Πρόσβαση στις 10/08/2021].
- Σκριβάνος, Τ., 2021. *Φτιάχνοντας βιβλιοθήκες σε σχολεία και φυλακές*. [Ιστοσελίδα AthensVoice]. Διαθέσιμο στο: https://www.athensvoice.gr/culture/book/717176_ftiahnontas-vivliothikes-se-sholeia-roma-kai-se-fylakes [Πρόσβαση στις 02/09/2021].
- Σπάθα, Γ., 2007. *Προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων στις βιβλιοθήκες και τις υπηρεσίες πληροφόρησης*. Θεσσαλονίκη: ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης.
- Τσαρμποπούλου-Φωκιανού, Η., χ.χ. *IS SEX WORK, WORK? TO ZHTHMA THΣ ΣΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ* [Παρουσίαση, ιστότοπος OpenClass]. Πάντειο Πανεπιστήμιο. Διαθέσιμο στο: <https://openeclass.panteion.gr/modules/document/file.php/TMH218/Παρουσιάσεις%20φοιτητών/τριών/IS%20SEX%20WORK%20WORK.pdf> [Πρόσβαση στις 02/09/2021].
- Τσιάκαλος, Γ., 1998. *Κοινωνικός Αποκλεισμός, ορισμοί, πλαίσιο, και σημασία*. Αθήνα: Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕ.Κ.ΜΟ.ΚΟ.Π.).
- Τρανταλλίδη, Μ., 2006. *Ευρωπαϊκές Πολιτικές για την πραγμάτωση της δια βίου μάθησης, δημόσιες βιβλιοθήκες και κοινωνικός αποκλεισμός*, παρουσίαση. Γενική Γραμματεία εκπαίδευσης ενηλίκων ΥΠΕΠΘ, Αθήνα 14-16 Ιουνίου 2006.
- Τροχόπουλος, Γ., 2003. *Ελληνικές Δημόσιες Βιβλιοθήκες: Από την ανάπτυξη συλλόγων στην εξυπηρέτηση του κοινού, μία πρώτη θεώρηση του νέου τοπίου*. Ιστοσελίδα Λήκυθος, παρουσίαση στο 12ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ. Διαθέσιμο στο: <https://lekythos.library.ucy.ac.cy/handle/10797/10913>. [Πρόσβαση στις 10/08/21].

Υπουργική Απόφαση 83064/ ΦΕΚ 1173/Β/20-8-2003. Κανονισμός Λειτουργίας Δημοσίων Βιβλιοθηκών, . Διαθέσιμο στο: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/bibliotheques/ya-83064-iz-2003.html> [Πρόσβαση στις 02/09/2021].

Φάρος Τυφλών, χ.χ. [ιστοσελίδα]. Διαθέσιμο στο: <https://www.fte.org.gr/> [Πρόσβαση στις 10/08/2021].

Allport, G. W, 1954. *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley Publishing Company.

Becker, H., 2000 *Οι Περιοριστικοί*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Corwin, V., 2014. *Medieval Book Production and Monastic Life*. Dartmouth Ancient Books Lab. Διαθέσιμο στο: <https://sites.dartmouth.edu/ancientbooks/2016/05/24/medieval-book-production-and-monastic-life/> [Πρόσβαση στις 10/8/2021].

Ersine, A., 1995 'Culture and power in Ptolemaic Egypt: The Museum and Library of Alexandria', *Greece and Rome*, vol. 42, no. 1, pp. 38-48. Διαθέσιμο στο: <http://www.jstor.org/stable/643071> [Πρόσβαση στις 10/08/21]

Garrett, W., 2021. *Marginalized Populations*, Minnesota Psychological Association. Διαθέσιμο στο: https://www.mnpsych.org/index.php?option=com_dailyplanetblog&view=entry&category=division%20news&id=71:marginalized-populations [Πρόσβαση στις 01/08/2021].

Goffman, E., 1986. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York : Simon & Schuster Inc. Prentice Hall Press.

Hirschler, K., 2011. *The Written Word in the Medieval Arabic Lands Q A social and cultural history of reading practices*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), 2005. *Πρόσβαση σε βιβλιοθήκες από άτομα με αναπηρίες - ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΝΕΡΓΕΙΩΝ* (ed.) B. Irvall and G. Skat Nielsen. Διαθέσιμο στο: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/89-el.pdf> [Πρόσβαση στις 02/09/2021].

Lippmann, W., 2004. *Public Opinion*. New York: Dover Publications.

- Lloyd, A., 2015. 'Stranger in a strange land; enabling information resilience in resettlement landscapes'. *Journal of Documentation*, 71 (5) pp. 1029-1042.
10.1108/JD-04-2014-0065. Διαθέσιμο στο :
<https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10062117/1/Stranger%20in%20a%20strange%20land%20.pdf> [Πρόσβαση στις 02/08/2021].
- MacLeod, R., 2005. *The Library of Alexandria Center of Learning in the Ancient World*. London: Bloomsbury Publishing.
- Meier, I., Nicoletti, I., Starl, K. and Lappalainen, P., 2017. *Εργαλειοθήκη για την Ισότητα, Πολιτικές πόλεων κατά του ρατσισμού, Βελτίωση της πρόσβασης σε υπηρεσίες για περιθωριοποιημένες ομάδες*. Γκρατς: ETC Graz.
- Paiva Marília de Abreu Martins, 2008. *Bibliotecas Públicas: políticas do Estado Brasileiro de 1990 a 2006*. Belo Horizonte: Universidade Federal de Minas Gerais, Escola de Ciência da Informação.
- Posner, E., 2003. *Archives in the Ancient World*. Chicago: SAA Archival Classics Series.